

Verhaeghe, P.-P. (2017). *Liever Sandra dan Samira? Over praktijktesten, mystery shopping en discriminatie*. Berchem: Epo vzw

Elias Hemelsoet¹

In *Liever Sandra dan Samira?* houdt Pieter-Paul Verhaeghe een krachtig pleidooi voor het gebruik van praktijktesten en *mystery shopping*: hij benadert die instrumenten niet alleen als hefboven om discriminatie zichtbaar te maken, maar argumenteert dat ze verdergaand ook een krachtig middel vormen om die actief te bestrijden. Dat is op zijn minst gezegd een boude stellingname in een politiek zeer omstreden debat en daarom alleen al verdient het boek nadere aandacht. Eerder beknopt maar in een vlot leesbaar betoog en doorspekt van eenvoudige en evenzeer duidelijke en herkenbare voorbeelden, gaat de auteur achtereenvolgens in op de wijze waarop discriminatie psychologisch en sociologisch werkt, de multidimensionaliteit van discriminatie respectievelijk racisme, een overzicht van de verschillende soorten discriminatietesten die bestaan met hun voordelen en beperkingen, en de mogelijke betekenis en impact van die testen. Op een zeer doorleefde manier en gebaseerd op breed empirisch materiaal (in het onderzoek waarop het boekje zich baseert, zijn meer dan 20.000 praktijktests en *mystery calls* uitgevoerd op de woning- en arbeidsmarkt) wordt verduidelijkt op welke manier dergelijke tests concreet kunnen worden geïmplementeerd, wat de kwaliteitsvoorwaarden daarvoor zijn en welke lessen we kunnen trekken uit het Gentse experiment ter zake. Na het behandelen van enkele kritieken volgt een overtuigend slotpleidooi voor een bredere implementatie van praktijktesten en *mystery shopping* als hefboven in de strijd tegen discriminatie. In bijlage is nog een uitgebreide handleiding toegevoegd om zelf aan de slag te gaan met praktijktesten en *mystery calls*.

Een pleidooi als dat van Verhaeghe klinkt al gauw als een activistische en gekleurde stellingname in een politiek omstreden debat. In tijden waarin politiek te vaak gekleurd wordt door vrijblijvende stellingnames, alternatieve feiten en sloganesk populisme zou het boek door critici dan ook snel van de hand kunnen worden gedaan als politiek pamflettisme. Maar bij een nadere lezing is niets minder waar: de auteur positioneert zich weliswaar heel uitgesproken, maar doet dat op een onderbouwde manier, op basis van een sterk argumentatief betoog en omvangrijk empirisch materiaal. Daarmee wordt de grens tussen wetenschap en politiek weliswaar flinterdun, maar laat dat nu net de kracht zijn van deze bijdrage aan de discussie. Door zich te wagen aan het balanceren op dat slappe koord, toont de auteur enerzijds hoe een politiek debat wel degelijk op een onderbouwde manier kan gevoerd worden en anderzijds,

* elias.hemelsoet@ovsg.be

1 Coördinator Studie- en Ontwikkelingsdienst, OVSG

dat (sociale) wetenschappers daarin een belangrijke rol kunnen spelen. In maatschappelijke discussies hebben zij gezien hun onderzoekservaring een relevante stem (en bij uitbreiding misschien zelfs verantwoordelijkheid), weliswaar binnen de *scope* van hun eigen expertisedomein. Daarvan legt dit boek alvast getuigenis af, en in die zin is het boek impliciet ook een appel aan het adres van collega-academici tot maatschappelijke betrokkenheid.

Dat alles betekent niet dat het pleidooi van Verhaeghe de discussie definitief zou beslechten. Vooral op conceptueel vlak roept het boek een aantal vragen op die voorwerp kunnen vormen van bijkomend onderzoek en discussie. Ondanks de nadruk die bij de definiëring van discriminatie en racisme wordt gelegd op de meervoudigheid en veelzijdigheid van die begrippen, kan de lezer zich niet van de indruk ontdoen dat een en ander wel heel snel de revue passeert. De aanname dat discriminatie en racisme per definitie problematisch zijn, mag dan wel evident *lijken*, dat *is* ze allerminst. Zo wordt bijvoorbeeld niet verder ingegaan op het onderscheid tussen discriminatie, racisme en vooroordelen. Nochtans toonde onder andere de hermeneutische traditie in navolging van Hans-Georg Gadamer aan dat vooroordelen niet alleen onoverkomelijk zijn, maar ook een constructieve en constitutieve betekenis hebben voor het mens-zijn. Het vermogen tot discrimineren (in de zin van ‘een onderscheid maken’) kan in die zin ook een positieve aangelegenheid zijn. Een ongelijke behandeling omwille van bepaalde kenmerken is in sommige gevallen zelfs tot en met wenselijk in de zoektocht naar rechtvaardigheid. De vage grens tussen de positieve betekenis van discrimineren en vooroordelen enerzijds, en problematische vormen van discriminatie en racisme anderzijds, is geen louter theoretische discussie, maar verwijst net naar complexe nuances die in het maatschappelijke debat niet altijd benoemd worden maar wel aanwezig zijn.

In het geval van huisvesting kunnen we bijvoorbeeld de gewaagde vraag stellen of het behoren tot bepaalde groepen (zoals een specifieke etnisch-culturele achtergrond) van huurders voor de huiseigenaar niet inderdaad een voorspellende waarde heeft voor mogelijke problemen zoals overlast? Op basis daarvan discrimineren is misschien niet legaal of wenselijk, en het gaat - zoals gezegd - om een voorspellende waarde in termen van een statistische kans op populatieniveau, maar de redenering bevat op zijn minst een zekere redelijkheid. En wat met de vraag of het legitiem is om gezinnen met kinderen als huurder te weigeren om de rust te bewaren in een woonblok? Of in het verlengde daarvan, om kinderen niet toe te laten in sommige hotels met een ‘*adults only*’-formule? Is het definiëren van verschillende prestatievereisten voor jongens en voor meisjes om in de lessen lichamelijke opvoeding op school dezelfde score te behalen een bedreiging van gendergelijkheid? De vooronderstelling bij deze normdefineringen zijn verschillen in fysieke vermogens tussen jongens en meisjes; betekent dit dan ook dat mannen en vrouwen meer of minder geschikt zijn voor bepaalde jobs? Is overrepresentatie of onderrepresentatie van mannen dan wel vrouwen in bepaalde sectoren van de arbeidsmarkt tegen die achtergrond problematisch? Hoe ver gaan we hier in en welke onderscheidingen zijn wel of niet gerechtvaardigd? En wat dan met anderstaligheid in een context waar de Nederlandse taal zeer belangrijk is; hoe gaan

we in dat perspectief bijvoorbeeld om met de onderrepresentatie van leerkrachten met een migratie-achtergrond in het onderwijs? Is het onrechtmatig om oudere werknemers te laten uitstromen als blijkt dat die objectief gezien duurder zijn dan jongere werknemers? Zonder deze vragen hier te willen beslechten in de ene of andere richting - voor elk ervan zou dat een omstandige bespreking vergen - is op zijn minst duidelijk dat deze niet zo evident en eenduidig te beantwoorden zijn, en dat een strikt juridisch antwoord niet volstaat voor de maatschappelijke discussie. Ze bouwen op elkaar voort en hanteren een analoge logica, maar toch voelen we aan dat ze niet allemaal van dezelfde orde zijn. Telkens spelen heel andere contextelementen een rol en zijn onderscheiden argumenten in het geding die om nuance vragen. De grens tussen een op objectieve feiten gebaseerd 'constructief' of in sommige gevallen misschien zelfs wenselijk vooroordeel en ongerechtigde discriminatie is niet zo helder en eenduidig als dat misschien wel lijkt. Ook als een positieve ambitie om niet te discrimineren aanwezig is, blijft het vaak onduidelijk hoe die kan worden waargemaakt zonder voorbij te gaan aan legitieme bezorgdheden met een feitelijke en objectieveerbare grond. Hoe gaan we om met de vele tinten grijs tussen het zwart en wit van wel of niet discrimineren?

Deze open vraag brengt ons tot slot bij de instrumenten die in het boek worden aangereikt: praktijktesten en *mystery shopping*. Die zijn inderdaad veelbelovend, maar net omwille van de eerder genoemde nuances is een juist gebruik hier doorslaggevend. Net daarin maakt dit boek het verschil: misschien niet door het complexe discriminatiebegrip en -fenomeen ten volle door te lichten, maar wel door praktijktesten en *mystery shopping* als hefboomen om de strijd met discriminatie aan te gaan langs alle kanten te belichten. Verhaeghe is zeer overtuigend in zijn argumentatie dat het bij deze testen niet op de eerste plaats gaat om een onderzoeksmethodologie om discriminatie in kaart te brengen. De kracht van deze methodieken is net dat het beleidsinstrumenten zijn die discriminatie werkelijk kunnen indijken vanuit hun sensibiliserende betekenis. Het onderliggende onderzoek is dan ook veel meer dan een cartografie van het discriminatiefenomeen; het blijkt een vorm van actieonderzoek die maatschappelijke verandering beoogt. Dat het daarbij steeds meer om een symbooldossier gaat, is geen zwaktebod maar net een kracht. Want zoals de auteur overtuigend aangeeft, brengt net het symboolkarakter van bedoelde initiatieven een sensitiviteit teweeg die nodig is om de strijd tegen discriminatie meer te laten zijn dan een dode letter en werkelijk tot actie over te gaan. En misschien is dat wel, meer dan eender wat, waar we op dit moment maatschappelijk nood aan hebben.